

Datum : 14 november 2007
Aan : Projectgroep Implementatie Dienstenrichtlijn, Ministerie van
Economische Zaken

Verwachte economische effecten van de Europese Dienstenrichtlijn

Samenvatting

Deze notitie vat kort de resultaten samen van onderzoek dat het Centraal Planbureau deed naar de verwachte economische effecten van de Europese Dienstenrichtlijn. De effecten blijken zowel voor de EU als voor Nederland overwegend positief te zijn. Voor de Europese economie als geheel zou het langetermijn BBP-groei effect neerkomen op een toename van 60 miljard tot 140 miljard euro. Het Nederlandse BBP groeit met tussen 1,4 miljard en 6,3 miljard euro. De effecten kunnen nog positiever worden doordat ook de arbeidsproductiviteitsgroei positief wordt beïnvloed.

Inhoud

1	Inleiding	2
2	Bestaande belemmeringen in de EU dienstenmarkt	3
3	Verwachte economische effecten voor de EU	4
4	Verwachte economische effecten voor Nederland	7
5	Tot slot	10
	Literatuur	11

1 Inleiding

Deze notitie vat in kort bestek de resultaten samen van een aantal afzonderlijke CPB rapporten die de verwachte economische effecten van de Europese Dienstenrichtlijn in kaart brachten. Voor meer technische details over de onderbouwing van de resultaten (analysemethode, data) verwijzen we naar de eerdere CPB publicaties over dit onderwerp.

Voorgeschiedenis

Nederland en vijf andere landen ondertekenden vijftig jaar geleden het Verdrag van Rome, de grondslag voor de huidige Europese Unie (EU). Een kernafspraken is dat de aangesloten landen onderling een vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en arbeid mogelijk maken ter verhoging van hun gezamenlijke welvaart.

Sindsdien zijn tal van maatregelen genomen om dit doel dichterbij te brengen, waaronder het afschaffen van onderlinge invoerrechten, douane en invoerverboden. Het onderlinge goederenverkeer werd bevorderd door harmonisatie en standaardisatie op het gebied van technische producteisen en veiligheidseisen. Tussen de 'Schengen'-landen werden grenscontroles op personenverkeer afgeschaft wat het vrije verkeer van werknemers gemakkelijker maakt. Zowel de handel als het kapitaalverkeer tussen Europese lidstaten kregen een positieve impuls door de invoering van de euro als gemeenschappelijke munt. Afgezet tegen pogingen tot economische integratie tussen landen elders in de wereld is de EU een geslaagd project. Het CPB schat in dat de EU de handel tussen de lidstaten met 30 tot 60 procent heeft doen toenemen ten opzichte van een situatie zonder EU. De gemiddelde Europeaan heeft daardoor een inkomenswinst geboekt van ongeveer 10 procent.¹

De Europese interne markt is echter nog niet 'af'. Terwijl het vrije verkeer van goederen en het vrije verkeer van kapitaal goed van de grond zijn gekomen, laat de realisatie van het vrije verkeer van arbeid nog grotendeels op zich wachten.² Ook de integratie van de Europese markt voor dienstenproducten heeft nog een lange weg te gaan. De commerciële diensten vormen het grootste deel van het Europese BBP, maar slechts een kleine fractie daarvan wordt verhandeld met de andere lidstaten. De dienstenmarkten in de lidstaten zijn dus nog voornamelijk binnenlands georiënteerd.

De Europese Commissie heeft in 2004 voorstellen gelanceerd voor een Europese Dienstenrichtlijn waarmee het vrije verkeer van diensten vorm zou moeten krijgen. Na ongekend intensief debat werd in 2006 een geamendeerde *Richtlijn betreffende diensten op de*

¹ Zie CPB (2005) over de handel tussen EU-15 lidstaten en CPB/SCP (2007) voor de evaluatie van 50 jaar interne markt.

² Slechts 4% van de EU werknemers werkt in andere lidstaten, zie CPB/SCP (2007).

interne markt goedgekeurd (EU 2006). De richtlijn is nu in de implementatiefase aangeland, waarbij nationale overheden verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de richtlijn. Op verschillende bestuursniveaus (centrale en lokale overheid, uitvoeringsorganisaties) zullen regelgeving en beleidsuitvoering moeten worden aangepast en transparanter gemaakt. Uiterlijk eind 2009 moeten de lidstaten hun nationale regels voor dienstenmarkten hebben aangepast aan de Europese Dienstenrichtlijn. De voorliggende notitie kan wellicht bijdragen aan de te maken keuzes tijdens de implementatiefase.

2 Bestaande belemmeringen in de EU dienstenmarkt

De Europese dienstenrichtlijn wordt in 2010 van kracht. Zij zal een groot deel van de beleidsgerelateerde belemmeringen voor handel en directe investeringen van Europese dienstenbedrijven uitfaseren. De richtlijn zal het – vooral voor het midden- en kleinbedrijf in de dienstensector – gemakkelijker maken om:

- een eigen vertegenwoordiging in andere lidstaten op te zetten;
- naar andere lidstaten vanuit de thuisbasis diensten te exporteren.

De belangrijkste instrumenten zijn het schrappen van discriminerende en onnodig hinderende regelgeving. Verder komt er één enkel loket per lidstaat waar bedrijven uit andere lidstaten geïnformeerd worden over de vereisten voor zakendoen en waar ze al hun formaliteiten kunnen afwerken. Ook komt er een gestroomlijnde procedure waarmee lidstaten klachten over elkaars regelgeving voor dienstenbedrijven, maar ook over falende dienstverlening door buitenlandse bedrijven kunnen afwerken. De maatregelen zijn sectoroverstijgend; het gaat om een reeks van commerciële dienstensectoren, terwijl de één-loket maatregel ook aan ondernemingen buiten de dienstensector ten goede zal komen.

De nieuwe Europese dienstenrichtlijn beoogt *beleidsgerelateerde* handelsbelemmeringen te verminderen. Vergeleken met een industrieel bedrijf, moet de dienstverlener (m/v) vaker naar de buitenlandse klant toe om zijn product af te leveren.³ Juist doordat een exporterende dienstverlener noodzakelijkerwijs een deel van zijn tijd opereert in het land van zijn afnemer, is hij daar ook onderhevig aan de ter plaatse geldende regels. Een individueel bedrijf dat binnen de EU zijn diensten wil exporteren of een lokale vestiging wil opzetten, ontmoet per land uiteenlopende regels. De regels voor dienstenmarkten zijn doorgaans historisch gegroeid en kunnen daardoor sterk verschillen van land tot land. Het voldoen aan deze vereisten brengt vrijwel steeds vaste kosten met zich mee voor individuele bedrijven.

³ Door de aard van zijn product moet de dienstverlener veelal direct communiceren met zijn afnemers. Nationale verschillen in taal of cultuur zullen zelfs in een volledig geliberaliseerde EU-markt een relatief belangrijke rol blijven spelen, terwijl ook de fysieke afstand een handelsbelemmering blijft.

Voor een deel gaat het nog steeds om discriminerende bepalingen zoals woonplaats- of nationaliteitsvereisten voor het management van dienstenbedrijven, of regels die beperkingen opleggen aan het gebruik van inputs uit het herkomstland van de dienstverlener. Maar zelfs regels die als zodanig niet discrimineren ten opzichte van het buitenlandse bedrijven, kunnen toch werken als handelsbelemmering. Dat geldt bijvoorbeeld voor de per lidstaat verschillende regels op gebied van bijvoorbeeld productkwaliteit, aansprakelijkheid, en beroepsverzekeringen. Een zelfde nationale verscheidenheid vinden we bij de regels ten aanzien van de professionele kwalificaties van dienstverlenend personeel, regels op gebied van arbeidsvoorwaarden, eisen op gebied van vereiste rechtvorm, voor de toegestane samenwerkingsmogelijkheden tussen dienstverlenende beroepsgroepen, voor de manier waarop reclame mag worden gemaakt, enzovoorts. De Europese Commissie kwam tot een lange inventarislijst van nationale regels die de totstandkoming van een Interne Markt voor diensten belemmeren (EC 2002a).

Op dit moment kampen Europese dienstverleners dus vaak met kostbare, langdurige en ondoorzichtige buitenlandse procedures wanneer ze proberen in andere landen hun klanten te bereiken. Potentiële exporteurs of bedrijven met plannen om in een ander EU-land een vestiging op te zetten, krijgen door de reguleringsverschillen te maken met extra (vaste) kosten waarvan nog maar moet worden afgewacht of die kunnen worden terugverdiend. Wordt het export- of investeringsproject géén succes, dan zijn de gemaakte kosten voor aanpassing aan de buitenlandse regelgeving 'in het putje' verdwenen. Juist voor de kleine en middelgrote bedrijven betekent dit een extra groot risico dat tot het voortijdig afblazen van buitenlandse plannen leidt.

Voor het ontstaan van één Europese dienstenmarkt is het nodig dat bedrijven meer handel drijven en vestigingen opzetten in andere EU-landen. Tot nu toe zijn het vooral de grote dienstenbedrijven die deze stappen zetten. Volgens recent economisch onderzoek groeit de Europese handel vooral door toename van het *aantal bedrijven* dat exporteert.⁴ De Dienstenrichtlijn zal daarom vooral effect hebben via het omlaag brengen van de handelsbarrières voor de kleine en middelgrote bedrijven. Daarnaast ontstaan belangrijke effecten via het uitbannen van discriminerende bepalingen en het scheppen van een efficiënter en transparanter reguleringsstelsel op Europese dienstenmarkten.

3 Verwachte economische effecten voor de EU

Het gevolg van de richtlijn zal zijn dat de concurrentie tussen buiten- en binnenlandse dienstverleners eerlijker wordt, en dat consumenten zowel een grotere variëteit aan dienstenproducten zullen krijgen en dat ook nog eens tegen een lagere prijs. Bij de

⁴ Dit effect is sterker dan de groei van het exportvolume door *bestaande* exporteurs. Zie Mayer & Ottaviano (2007).

dienstenhandel tussen EU-lidstaten gaat het nu nog overwegend over dienstverlening aan bedrijven, de zogenaamde 'business to business' diensten. De integratie van de Europese dienstenmarkten zal zo vooral ook leiden tot goedkopere inputs wat de efficiëntie en concurrentiekracht van het Europese bedrijfsleven wereldwijd zal verbeteren.⁵

Het CPB onderzoek naar de verwachte effecten van de richtlijn concentreerde zich op de vereenvoudiging in de vorm en inhoud van nationale regels en op het afbouwen van onnodige reguleringsverschillen tussen landen. Het onderzoek verliep in drie stappen. Eerst werd geanalyseerd hoe groot de invloed van reguleringsverschillen is op de intra-Europese handel in commerciële diensten en op de directe buitenlandse investeringen door dienstenbedrijven. Het bleek dat vooral verschillen in concurrentieregels en discriminerende bepalingen voor buitenlandse bedrijven een negatieve uitwerking hebben.⁶ Vervolgens werd op basis van 'expert opinion' een inschatting gemaakt van de veranderingen die door de uitvoering van de Europese dienstenrichtlijn zal optreden in de nu nog bestaande reguleringsverschillen tussen de lidstaten.⁷

Tabel 3.1 Verwachte effecten van de dienstenrichtlijn op de intra-Europese handel en directe investeringen in diensten (% toename)^{a)}

	Voor EU als geheel
Effecten op dienstenhandel ^{b)}	19 - 38%
Effecten op directe investeringen door dienstenondernemingen ^{c)}	16 - 29%

a) De toename is een lange-termijn effect gebaseerd op gegevens voor de referentiejaar 2001 (handel) en 1999 (directe investeringen). Weergegeven is het scenario voor een dienstenrichtlijn zonder 'oorspronglandbeginsel'; dit komt het dichtst bij de uiteindelijk aangenomen versie van de richtlijn.

b) Dienstenhandel betreft het totaal van commerciële diensten minus transport en toerisme.

c) De directe investeringen betreffen inkomende directe investeringen in dienstensectoren, gemeten als voorraadgroothed.

Uit het voorafgaande volgt dan hoe de dienstenrichtlijn zal leiden tot verandering van de handel en directe investeringen in diensten. Tabel 3.1 geeft deze effecten weer voor de hele EU. Als laatste stap hebben we met behulp van CPB's Worldscan model de macro-economische effecten

⁵ Het Sapir Rapport noemt de uitbreiding van het Single Market Programme tot de dienstenmarkt een topprioriteit bij het verbeteren van de Europese groei en internationale concurrentiekracht van het Europese bedrijfsleven (Sapir *et al.* 2004).

⁶ Zie voor de berekeningswijze: Kox *et al.* (2004/5); Kox & Lejour (2005; 2006a); De Bruijn *et al.* (2006); Lejour *et al.* (2007)

⁷ Voor ruim 180 verschillende elementen van productmarktregulering werd een inschatting gemaakt hoe de dienstenrichtlijn de verschillen tussen landen zou beïnvloeden. Hieruit wordt een indicator voor bilaterale beleidsheterogeniteit tussen alle mogelijke combinaties van EU-landen afgeleid (zie: Kox *et al.* 2004; De Bruijn *et al.* 2006). De verschillen in concurrentieregels zullen gemiddeld met zo'n 22% afnemen, terwijl de verschillen in discriminerende bepalingen voor buitenlandse dienstverleners gemiddeld met zo' 43% zullen afnemen. Vanwege de onzekerheden op gebied van implementatie worden de effecten op de bilaterale verschillen in regels gepresenteerd met een onzekerheidsmarge.

berekend van meer Europese handel en directe investeringen in diensten.⁸ Deze effecten voor de Europese economie als geheel worden gerapporteerd in tabel 3.2.

Tabel 3.2 Verwachte macro-economische effecten van de dienstenrichtlijn voor de EU op de (% groei)^{a)}			
	BBP	Consumptie	Totale export
Effect van 19-38% meer dienstenhandel ^{b)}	0.2 - 0.4	0.3 - 0.7	1.0 - 2.2
Effect van meer directe investeringen:			
* zonder productiviteitseffecten	0.4 ^{c)}
* met productiviteitseffecten	1.1 ^{c)}
Totale effect	0.6 - 1.5

a) Resultaat van simulaties met het Worldscan model van CPB. De gerapporteerde resultaten betreffen de verschillen t.o.v. een lange-termijn groeiscenario voor de EU24 *zonder* dienstenrichtlijn. Details in De Bruijn *et al.* (2006).

b) De berekening van de macro-economische effecten van meer dienstenhandel houdt geen rekening met dynamische, positieve productiviteitseffecten (zie Kox & Lejour 2006b).

c) De macro-economische effecten als gevolg van toegenomen directe investeringen zijn berekend voor een scenario dat nog uitging van een dienstenrichtlijn inclusief het 'oorspronglandbeginsel'. Zonder dit laatste zullen de verwachte macro-economische effecten van toegenomen directe investeringen ongeveer één vijfde minder zijn. Details in Lejour *et al.* (2007).

Uitgedrukt in het Europese BBP van 2003 zou de dienstenrichtlijn een groei-impuls opleveren in de orde van grootte van 60 tot 140 miljard euro.⁹ De dienstenrichtlijn zal daarmee een groei-impuls opleveren die vergelijkbaar is met de geschatte 1,4 procent extra BBP-groei die het Europese Single Market Programme na 1992 opleverde (EC 2002b).

De effecten van de dienstenrichtlijn variëren per land, afhankelijk van de hoogte van hun reguleringsbarrières voor dienstenhandel, hun handelspartners, hun sectorale specialisatie en hun comparatieve voordelen. Binnen Europa zullen de nationale specialisaties voor commerciële diensten en verwerkende industrie verschuiven. De nieuwe Oost-Europese lidstaten blijken minder concurrerend in veel commerciële diensten en kennen op dit moment bovendien relatief grote handelsbelemmeringen voor deze producten. Doordat de dienstenrichtlijn de dienstenmarkten opener maakt, zullen de nieuwe lidstaten vooral meer goedkopere buitenlandse diensten gaan importeren. Hun binnenlandse specialisatie verschuift in de richting van de verwerkende industrie.

⁸ Door ruilvoeteffecten zijn de positieve effecten op de consumptie nog positiever. Zie De Bruijn *et al.* (2006) voor de macro-economische effecten van meer dienstenhandel.

⁹ De door CPB verwachte effecten voor de EU zijn groter dan de schatting door Copenhagen Economics (2005a, 2005b). Volgens dit Deense onderzoek zullen de extra handel en directe investeringen gezamenlijk leiden tot een consumptietoename van 0.6%. CPB verwacht dit effect alleen al op grond van de extra dienstenhandel, nog los van de groei die door meer directe investeringen ontstaat (zie tabel 3.2). Volgens de OECD is de berekening van Copenhagen Economics een onderschatting, omdat de positieve effecten op de arbeidsproductiviteit en de concurrentie onvoldoende worden meegenomen (Vogt 2005). CPB houdt slechts voor een deel (directe investeringen) rekening met de productiviteitseffecten.

4 Verwachte economische effecten voor Nederland

Op vergelijkbare wijze kunnen ook de verwachte economische effecten van de dienstenrichtlijn voor Nederland worden geanalyseerd. Tabel 4.1 presenteert de effecten die richtlijn kan hebben op de Nederlandse dienstensector, qua extra groei van export en directe investeringen.

Tabel 4.1 Verwachte effecten van de dienstenrichtlijn op de intra-Europese handel en directe investeringen in diensten (% toename)^{a)}

	Voor Nederland
Effecten op dienstenhandel ^{b)}	15 - 23 %
Effecten op directe investeringen door dienstenondernemingen ^{c)}	13 - 23 %

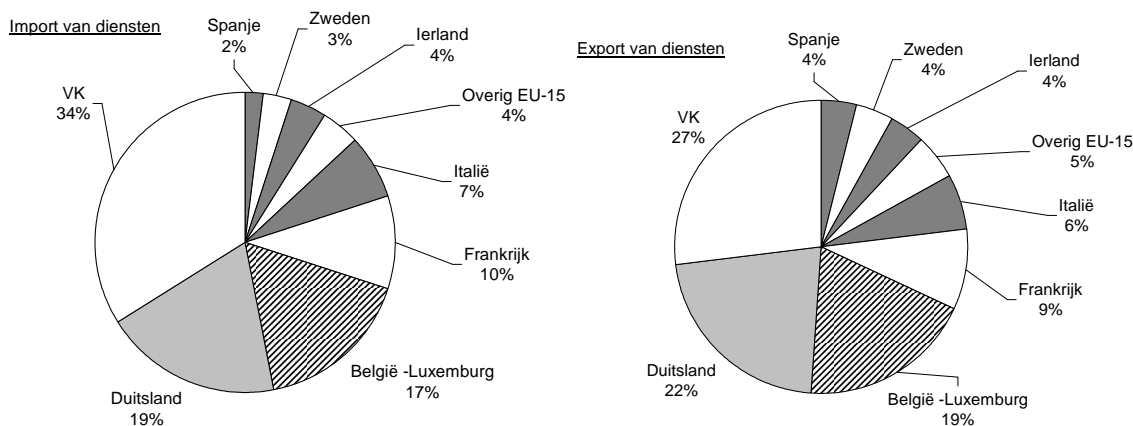
a) Resultaat van simulaties met het Worldscan model van CPB. De gerapporteerde resultaten betreffen de verschillen t.o.v. een lange-termijn groeiscenario voor de EU24 *zonder* dienstenrichtlijn. Details in De Bruijn *et al.* (2006). Weergegeven is het scenario voor een dienstenrichtlijn zonder 'oorspronglandbeginsel'; dit komt het dichtst bij de uiteindelijk aangenomen versie van de richtlijn.

b) Dienstenhandel betreft het totaal van commerciële diensten minus transport en toerisme.

c) De directe investeringen betreffen de inkomende directe investeringen, gemeten als voorraadgrootte (Lejour *et al.* 2007).

Vergelijken we deze cijfers met die in Tabel 3.2 dan blijken de veranderingen voor Nederland kleiner dan gemiddeld voor de EU. Dat komt omdat de dienstenhandel en –investeringen van Nederland voor een relatief groot deel gericht zijn op landen waarmee de reguleringsverschillen betrekkelijk klein zijn. Figuur 4.1 toont dat tweederde van de Nederlandse intra-EU dienstenhandel gericht is op Engeland, België en Duitsland, landen die qua regelgeving niet zover van ons af staan. En omdat de dienstenrichtlijn vooral werkt via het verminderen van beleidsverschillen (en de kosten daarvan voor dienstenbedrijven) zal het effect van de richtlijn voor Nederland dus ook wat kleiner dan gemiddeld zijn. Handelsremmende factoren als taalverschillen en fysieke afstand zullen echter ook met een dienstenrichtlijn van kracht blijven.

Figuur 4.1 Nederland's Europese handelspartners op gebied van diensten, 2001 (procentuele aandeel in intra-EU import en export van commerciële diensten, exclusief transport en toerisme)

Ook voor Nederland werden de verwachte macro-economische effecten van de richtlijn in kaart gebracht met behulp van CPB's Worldscan model.¹⁰ Tabel 4.2 geeft de resultaten. De macro-effecten van de dienstenrichtlijn moeten in het perspectief worden gezien van de nu nog bescheiden Nederlandse dienstenhandel. Uitgedrukt in het Nederlandse BBP van 2003 zou de dienstenrichtlijn een groei-impuls opleveren in de orde van 1,4 miljard tot 6,3 miljard euro.¹¹

Tabel 4.2 Verwachte macro-economische effecten van de dienstenrichtlijn voor Nederland (% groei)^{a)}

	BBP	Consumptie	Totale export
Effecten van 19-38% meer dienstenhandel ^{b)}	0.2 - 0.4	0.5 - 1.0	1.0 - 2.0
Effecten van meer directe investeringen: ^{c)}			
* zonder productiviteitseffecten	0.1
* met productiviteitseffecten	1.0
Totale effect	0.3 - 1.4

a) Resultaat van simulaties met het CPB model Worldscan. Zie voor landendetails: De Bruijn *et al.* (2006).

b) De macro-economische effecten van meer dienstenhandel houden geen rekening met de dynamische effecten van meer concurrentie en meer productiviteit.

c) De macro-economische effecten als gevolg van toegenomen directe investeringen zijn berekend voor een scenario dat nog uitging van een dienstenrichtlijn inclusief het 'oorspronglandbeginsel'. Zonder dit laatste zullen de verwachte macro-economische effecten van toegenomen directe investeringen ongeveer één vijfde minder zijn. Details in Lejour *et al.* (2007).

Dit is een voorzichtige schatting omdat de dynamische productiviteitseffecten van meer concurrentie (als gevolg van toegenomen dienstenimport) niet zijn meegenomen. Tabel 4.3 laat zien dat de dienstenrichtlijn voor het overgrote deel betrekking heeft op dienstensectoren die zich richten op *producenten*. Zulke diensten worden vooral door bedrijven gebruikt als inputs in hun productieproces. Wanneer door de richtlijn een sterkere buitenlandse concurrentie ontstaat in de betreffende sectoren, zal dat leiden tot meer keuze in aangeboden producten, een betere prijs-kwaliteit verhouding en waarschijnlijk ook tot meer innovatieve dienstenproducten. Aangenomen mag worden dat hierdoor positieve vervolgeffecten ontstaan voor de productiviteit en concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven, ofschoon zulke effecten op voorhand moeilijk te kwantificeren zijn.

Tabel 4.3. toont voorts dat een deel van de Nederlandse dienstensector nog nauwelijks te maken heeft met importconcurrentie en ook nauwelijks op exportmarkten actief is. Dit speelt het sterkst in sectoren die zich op consumentendiensten richten.

¹⁰ Dit gebeurde afzonderlijke studies over de effecten van meer Europese handel en meer directe investeringen in diensten. Zie De Bruijn *et al.* (2006) analyseert de macro-economische effecten van meer dienstenhandel, en Lejour *et al.* (2007) geeft de analyse voor de macro-economische effecten van meer directe investeringen door dienstenbedrijven.

¹¹ Merk op dat de bandbreedte voor het verwachte totale effect in het geval van Nederland kleiner is dan voor de hele EU. Dit zit vooral in het effect van de dienstenrichtlijn op de inkomende directe investeringen. Nederland is ook zonder de dienstenrichtlijn al opener voor buitenlandse investeringen en zal bij het ' ondergrens scenario' minder extra investeringen binnenhalen dan het gemiddelde EU land.

Tabel 4.3 Kenmerken van de Nederlandse commerciële dienstensectoren die binnen of buiten het werkingsgebied van de Dienstenrichtlijn vallen (gegevens voor basisjaar 2000)

Sector	Aandeel sector in het BBP (%)	Export ^{a)} als % van bruto binnenlandse productie	Import als % van binnenlandse vraag ^{b)}
<u>Dienstensectoren onder Dienstenrichtlijn</u>	33,6
* waarvan diensten voor vooral producenten	26,0
- Groothandel	8,1	8,1	5,2
- Bouwnijverheid	6,0	1,4	0,4
- Juridische, econom. consultancy, accountancy	3,2	21,0	23,7
- Computerdiensten	2,0	10,7	15,5
- Ingenieurs- en architectenbureaus	1,2	18,1	7,8
- Verhuur roerende goederen	1,1	14,4	8,9
- Overige zakelijke diensten	1,0	19,0	30,6
- Dienstverlening voor vervoer over land	0,9	45,1	26,6
- Industriële reiniging	0,6	0,6	0,0
- Milieudienstverlening	0,6	0,4	0,0
- Contractresearch	0,5	29,1	49,9
- Reclamebureaus	0,5	6,5	15,1
- Dienstverlening voor vervoer over water	0,2	74,8	0,0
- Dienstverlening voor vervoer door de lucht	0,1	37,4	62,5
* waarvan diensten voor vooral consumenten	7,6
- Detailhandel	3,9	1,6	0,0
- Horeca	2,0	0,2	0,0
- Persoonlijke dienstverlening (diverse, n.e.g.)	1,5	0,2	0,0
- Reisbureaus	0,2	5,7	2,6
<u>Diensten grotendeels buiten de Dienstenrichtlijn</u>	25,6
Zorgsector	7,7	0,0	0,0
Bankwezen	3,7	5,1	3,1
Post en telecommunicatie ^{c)}	2,5	11,3	8,7
Uitzendbureaus, arbeidsbemiddeling ^{c)}	2,5	0,0	2,0
Verzekeringswezen	1,7	2,1	2,1
Goederenvervoer over weg/ spoor	1,6	30,3	1,5
Openbaarnutsbedrijven	1,5	1,5	2,9
Cultuur, sport, recreatie, radio & TV ^{c)}	1,2	19,3	8,0
Financiële hulpbedrijven	1,2	3,1	2,0
Openbaar vervoer personen	0,8	3,9	0,0
Luchtvaart	0,7	64,5	14,2
Zeevaart	0,3	94,4	67,0
Binnenvaart	0,2	52,0	4,5
Ter vergelijking: Totale verwerkende industrie	17,0	52,7	50,7

a) Bij de niet-diensten sectoren is de totale export van binnenlandse geproduceerde goederen en diensten genomen.

b) Binnenlandse vraag omvat de import en de productie voor de binnenlandse markt per dienstensector.

c) Bepaalde onderdelen van deze sectoren krijgen wel te maken met de dienstenrichtlijn.

Bronnen: Nationale Rekeningen en CPB Bedrijfstakken database.

5 Tot slot

Al met al mag van de Europese dienstenrichtlijn verwacht worden dat het tot een aantal positieve effecten voor zowel de Europese als voor de Nederlandse economie leidt. Voor de Europese economie als geheel zou het lange-termijn BBP-groei effect neerkomen op een impuls van 60 miljard tot 140 miljard euro. De groei-impuls voor Nederland zal qua orde van grootte liggen tussen 1,4 miljard en 6,3 miljard euro extra BBP.

Dit is een voorzichtige raming. Er zijn goede redenen te verwachten dat de Uiteindelijke effecten groter kunnen zijn. In de eerste plaats vanwege de positieve effecten van handel en investeringen op de productiviteit.¹² De productiviteitseffecten van extra investeringen hebben we door middel van een tentatieve analyse wel meegenomen, maar nog niet de productiviteitseffecten van extra handel. In de tweede plaats zal de dienstenrichtlijn met zich meebrengen dat de verschillen in dienstenregulering tussen lidstaten geleidelijk kleiner worden, iets wat tot verdere intensivering van de intra-Europese dienstenhandel zal leiden.

Diensten en met name zakelijke diensten worden steeds belangrijker in de economie en met ontwikkelingen als out- en insourcing zullen de handel en investeringen in diensten doen toenemen. Met de economische opkomt van landen als China en India zal Europa zich meer op diensten en met name hoogwaardige en innovatieve diensten moeten specialiseren.¹³ De dienstenrichtlijn kan een positieve rol spelen in deze richting.

¹² Zie Kox en Lejour (2006b).

¹³ De Mooij en Tang (2003).

Literatuur

- Bruijn, de R., H. Kox and A. Lejour (2006), *The trade-induced effects of the Services Directive and the country-of-origin principle*, Working Paper Nr. 44, ENEPRI, Brussels.
- CPB en SCP (2007), *Marktplaats Europa: vijftig jaar publieke opinie en marktintegratie in de Europese Unie*, Europese Verkenning Nr.5, Centraal Planbureau & Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.
- CPB (2005), Europa - Financiële perspectieven in perspectief, in: *Macro-economische Verkenningen 2006*, Centraal Planbureau, Den Haag.
- European Commission (2002a), Report from the Commission to the Council and the European Parliament on the State of the Internal Market for Services, Brussels.
- European Commission (2002b), *The Macroeconomic Effects of the Single Market Programme after 10 year*, http://europa.eu.int/comm/interanl_market/10years/background_en.htm.
- EU (2006), *Richtlijn betreffende diensten op de interne markt, No. 2006/123/EG*, Europees Parlement en Europese Raad 12 december 2006 (Publicatieblad van de Europese Unie 27 December 2006).
- Kox, H., A. Lejour, and R. Montizaan (2004/5), *The free movement of services within the EU*, CPB Document 69, The Hague (update oktober 2005).
- Kox, H. and A. Lejour (2005), *Regulatory heterogeneity als obstacle for international services trade*, Discussion Paper 49, CPB, The Hague.
- Kox, H. and A. Lejour (2006a), The effect of the Services Directive on intra-EU trade and FDI, *Revue Economique*, vol. 57 (4), pp. 747-769.
- Kox, H., and A. Lejour (2006b), Dynamic effects of European services liberalisation: motre to be gained, in: *Globalisation Challenges for Europe*, Prime Minister's Office Publications 18/2006, Helsinki, p.131-153,
- Lejour, A., H. Rojas-Romagosa and G. Verweij (2007), Opening services markets within Europe: modelling foreign establishments in a CGE framework, CPB Discussin Paper No. 80, CPB, The Hague.
- Mayer, T. and G. Ottaviano (2007), *The happy few: the internationalisation of European firms - new facts based on firm-level evidence*, Bruegel & CEPR, Brussel.
- Mooij, R. de and P. Tang (2003), *Four Futures of Europe*, CPB Speciale Publicatie, Den Haag.
- Sapir, A., Aghion, P. et al. (2004), *An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report*, Oxford University Press, Oxford.
- Vogt, L. (2005), *The EU's Single Market: at your service?*, Economics Department Working Paper ECO/WKP(2005)36, OECD, Paris.